

Prospects for Household Entrepreneurship Development

Turobov Sherzod Alisherovich

Rashidov Rakhimjon Iskandarovich

Аннотация.

Мақолада уй хўжаликларида тадбиркорлик шаклини кенгайтириш ва қўллаб қувватлаш иқтисодий ривожланиш ва тараққиёт мезони сифатида қаралган. Аҳолининг шахсий ёрдамчи хўжаликлари мисолида унинг афзал томонлари кўрсатиб ўтилган. Уй хўжаликларида тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш бўйича давлат сиёсатини юритиш мамлакатдаги қатор ижтимоий-иқтисодий муаммолар ечими эканлиги очиқ берилган.

Калит сўзлар. уй хўжалиги, оила хўжалиги, шахсий ёрдамчи хўжалик, инновацион иқтисодиёт, бошқариш усуллари, тадбиркорлик фаолияти.

¹Karshi Institute of Engineering and Economics, Senior Lecturer, Department of Accounting and Auditing

Кириш. Жаҳонда энг кўп оммалашган иқтисодий субъект сифатида уй хўжаликлари секторининг асосий қисми глобаллашув жараёнларининг салбий таъсири натижасида камбағал ва қашшоқликда ҳаёт кечирмоқда. Ушбу хўжаликларни молиявий-иқтисодий қўллаб-қувватлаш ва тўла бандлигини таъминлаш орқали иқтисодий фаоллигини ошириш жаҳон ва айниқса ривожланаётган мамлакатлар иқтисодиётини ривожланишида муҳим ўрин тутди. Жаҳон банкининг тадқиқотларига кўра уй хўжаликларида жамғариш нормасини маълум даражага ўсиши иқтисодиётда жалб этилган хорижий инвестицияларни бир неча бор ўсишига нисбатан юқори самара беради. Шунинг учун бугунги кунда жаҳон банкининг иқтисодий сиёсатида энг устувор вазифа бу уй хўжаликларини камбағаллик ва қашшоқликдан, молиявий-иқтисодий инқироздан чиқариш, иқтисодиётда тўла инклюзив бандлигини таъминлаш, ҳамда уларни иқтисодий фаоллигини оширишга йўналтирилган имтиёзли кредитлар билан таъминлаш бўлиб ҳисобланади.

Бугунги кунда мамлакатимизда уй хўжаликлари мустақил иқтисодий субъект сифатида меҳнат ресурсларини такрор ишлаб чиқариш, инсон капиталини жамғариш ва жамғармаларни реал иқтисодий секторларга инвестициялаш каби функцияларни қанчалик даражада иқтисодий фаол амалга оширса, шунга мос равишда иқтисодий тизим барқарор ва юқори иқтисодий ўсиш имкониятларига эга бўлиб боради. Улар иқтисодиётда нисбатан, барқарорликка интилиш йўлидаги иқтисодий фаоллиги орқали иқтисодий ўсишни ва аҳоли турмуш фаровонлигини оширишни қўллаб-қувватлайди. Ҳақиқатдан ҳам, биз фақат фаол тадбиркорлик, тинимсиз меҳнат ва интилиш орқали тараққиётга, фаровон ҳаётга эриша оламиз” [Ш.М.Мирзиёев, 2018].

Иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида уй хўжаликларининг моҳиятини, хусусиятларини, функцияларини ва иқтисодий-ижтимоий салоҳиятини тадқиқ этиш, уларнинг тадбиркорлик фаоллигини оширишдаги қатор муаммоларни ҳал этиш ва давлат томонидан ишлаб чиқиладиган қўллаб-қувватлаш дастурларини илмий-назарий асослаш долзарб аҳамият касб этади.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. Рус олимлари В.М. Жеребин ва А.Н. Романовлар [В.М.Жеребин, А.Н.Романов, 1998] ўзларининг “Уй хўжаликлари иқтисодиёти” номли китобида уй хўжаликларини таснифлашни маълум белгилар асосида амалга оширишни таклиф этдилар. Ш.Дж. Бадалов Романовлар [Ш.Дж. Бадалов, 2013] “Миллий иқтисодиётда уй хўжаликларининг иқтисодий функциялари” номли монографиясида уй хўжаликларни этнодемографик таснифи бериб, уни 4 та типга: бир оилали, кўп оилали, оиласиз ва аралаш бўлиб урганишни таклиф этди.

Институционализм оқимининг вакилларида бири Г.Беккер [Г.Беккер, 2003] ва унинг издошлари фикрига кўра, уй хўжалиги аъзолари бир-бирларига нисбатан мавқелари, ҳуқуқ ва мажбуриятлари белгилаб берилувчи ихтиёрий битимларни тузувчи контрагентлар сифатида майдонга чиқадилар. Битим тузган томонлар ўзаро ҳамкорлик қилишга ва оиладаги режалаштириладиган болалар сони, уй юмушларини бажариш, уйдан ташқарида банд бўлиш, узоқ муддатли фойдаланишга мўлжалланган товарларни харид қилиш каби қатор масалалар борасида жамоавий ёки авторитар тарзда қарорлар қабул қилишга тайёр бўлишлари лозим.

Мамлакатимиз иқтисодчиларидан А.Ўлмасов ва В. Ваҳобовлар [А.Ўлмасов ва В.Ваҳобов, 1998] ўз тадқиқотларида уй хўжаликларини мол-мулкни даромад ва харажати, истеъмолчи ҳамда истиқомат жойи умумий бўлган кишиларнинг мини гуруҳи деб таъриф берса,

тадқиқотчи У.Қ.Ахмедов [У.Қ.Ахмедов, 2018]эса уй хўжалиги – бу инсон капиталини такрор тиклаш ва уни амалга оширишнинг асосий ижтимоий-иқтисодий бирлиги, якка ёки биргаликда яшовчи ва биргаликда хўжалик юритувчи бир неча шахслар томонидан таъминланадиган яхлит ҳаёт фаолияти тизими ҳисобланадидеб таъриф берган.

Тадқиқот методлари. Мақолада мавзу доирасидан келиб чиққан мавзуга оид илмий ва назарий ёндашувлар урганилиб мушоҳада қилинган. Тадқиқотда белгиланган мақсадга эришиш учун йўналиш танлаб олинган. Эмпирик тадқиқотнинг кузатиш, жамлаш, гуруҳлаш ва маълумотлар манбалари ўртасидаги алоқаларни аниқлаш усулларида ва назарий тадқиқотнинг анализ ва синтез усулларида кенг фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар. Аҳолини тадбиркорлик фаолиятига кенг жалб қилиш, ҳунармандчилик, касаначилик ва тадбиркорлик фаолиятининг бошқа соҳаларида бандлигини таъминлаш орқали уларнинг қўшимча ва барқарор даромад манбалари шаклланишига шарт-шароитлар яратиш борасида дастурий чора-тадбирларнинг амалга оширилиши натижасида аҳолининг, айниқса чекка ҳудудлардаги ижтимоий ҳимояга муҳтож оилаларнинг маълум бир миқдорда иқтисодий ҳолати яхшиланишига кўмак бўлди.

2021 йилнинг 1 апрелида қабул қилинган “Томорқа хўжалиги тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг эълон қилиниши ҳам яна бир бор мамлакатимизда қишлоқ аҳолисининг манзилли даромад олиш йўналишларини белгилаб берди, десак муболаға бўлмайди. Ушбу қонуннинг 5-моддасида шахсий томорқа ер участкаларидан томорқа хўжалигини юритиш учун фойдаланувчи шахсларнинг ҳуқуқлари белгилаб берилди, жумладан, шахсий томорқа ер участкаларидан томорқа хўжалигини юритиш учун фойдаланувчи шахслар қуйидаги ҳуқуқларга эга:

томорқа хўжаликларини эркин ва мустақил равишда бошқариш, шу жумладан етиштирилган ҳамда мустақил тарзда қайта ишланган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини эркин реализация қилиш, мустақил равишда нарх белгилаш ва олинган даромадларни тасарруф этиш;

ўзи етиштирган ёки қайта ишлаган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини бозорларда, савдо шаҳобчаларида мустақил равишда ёки ўз вакиллари орқали монеликсиз ва эркин реализация қилиш;

агрокластерлар билан ҳамкорлик қилиш, шунингдек қишлоқ хўжалиги кооперативларига ихтиёрий равишда аъзо бўлиш;

иссиқхоналар ташкил этиш, уруғликлар, кўчатлар, чорва моллари ҳамда паррандалар, қишлоқ хўжалиги ашё-анжомлари ва ускуналари, суғориш қурилмалари (насослар, артезиан қудуқлар ва бошқаларни) сотиб олиш учун қонунчиликда назарда тутилган имтиёзлардан, шу жумладан имтиёзли кредитлардан, субсидиялардан ва бошқа преференциялардан фойдаланиш;

Ўзбекистон фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари кенгашига ихтиёрий равишда аъзо бўлиш;

ерга оид ташкилотларнинг ҳамда хизмат кўрсатувчи бошқа ташкилотларнинг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш ва реализация қилишга доир хизматларидан фойдаланиш;

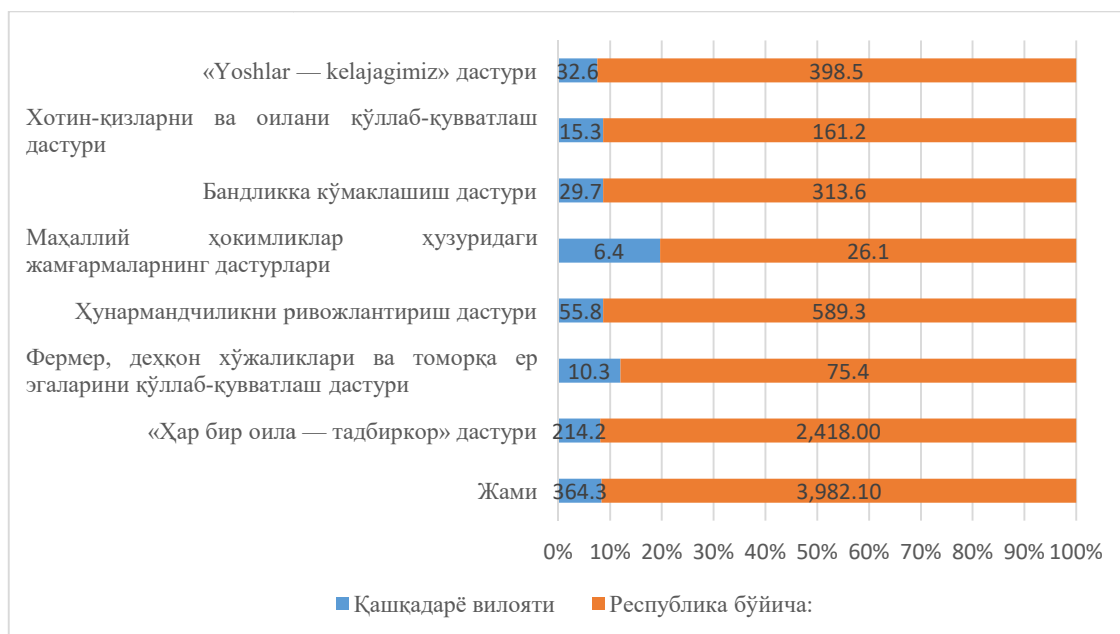
шахсий томорқа ер участкаларида давлат органларининг, шу жумладан архитектура-курулиш, экология, санитария-гигиена органларининг ҳамда ёнғин хавфсизлигини таъминловчи органларнинг рухсатномасини олиш заруратисиз енгил конструкциялардан иссиқхоналар куриш;

сув ресурсларидан фойдаланиш [Қонун, 2021].

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 17 ноябрдаги “Хунармандчиликни янада ривожлантириш ва хунармандларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5242-сон, 2018 йил 2 февралдаги “Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5325-сон ва 2018 йил 27 июндаги “Ёшлар – келажагимиз” Давлат дастури тўғрисида”ги ПФ-5466-сон фармонлари, 2018 йил 26 апрелдаги «Фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгалари фаолиятини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПҚ-3680-сон, 2018 йил 7 июндаги «Ҳар бир оила – тадбиркор» дастурини амалга ошириш тўғрисида»ги ПҚ-3777-сон, 2018 йил 14 июлдаги “Аҳоли бандлигини таъминлаш борасидаги ишларни такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3856-сон ва 2019 йил 7 мартдаги “Худудларда аҳолини тадбиркорликка кенг жалб қилиш ва оилавий тадбиркорликни ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-4231-сон қарорлари билан республикада кичик бизнес, оилавий тадбиркорлик, аҳолининг ўзини ўзи банд қилишни ривожлантириш, аёллар учун имкониятларни ошириш ва ёш авлодни қўллаб-қувватлашга қаратилган давлат дастурлари доирасида мувофиқ 2020 йил 1 январдан бошлаб лойиҳаларни кредитлаш Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг қайта молиялаштириш ставкаси бўйича устувор равишда АТ Халқ банки, “Микрокредитбанк” АТБ ва “Агробанк” АТБ орқали амалга оширилиб келинмоқда. Қуйидаги расмда банклар томонидан аҳолининг кенг қатламини иш билан таъминлаш бўйича ажратилиши режалаштирилган банк кредитлари ҳақида маълумотлар берилган.

Республика бўйича жами ажратилган маблағнинг 9,1 фоизи Қашқадарё вилояти хиссасига тўғри келади, шундан Маҳаллий ҳокимликлар ҳузуридаги жамғармаларнинг дастурлари доирасида 24,5 фоиз, Фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларини қўллаб-қувватлаш дастури доирасида 13,7 фоиз, Хунармандчиликни ривожлантириш дастури, Бандликка кўмаклашиш дастури ва Хотин-қизларни ва оилани қўллаб-қувватлаш дастури доирасида 9,5 фоиздан, “Ҳар бир оила — тадбиркор” дастури доирасида 8,9 фоиз ва “Ёшлар-келажагимиз” дастури доирасида 8,2 фоиз маблағ ажратиш режалаштирилган.

2020 йилда Ўзбекистон Республикаси Марказий томонидан аҳолининг даромадлари ва харажатлари таркиби, уларнинг истеъмол ва жамғариш кайфияти ҳамда кредитга бўлган талаби, шунингдек, инфляциянинг аҳолининг турли даромадга эга қатламларига таъсирларини урганиш бўйича ўтказилган сўровнома натижаларига кўра, келгуси 12 ой учун истеъмол кайфияти индекси ишлаб чиқилди ва унга асосан харажатлар субиндекси 45,7, кредит субиндекси 28,7, даромад субиндекси 26,5 ва жамғарма субиндекси -3,5 бирликни ташкил этиши аниқланди. 5717 та респондентларнинг келгуси 12 ойда жамғармалари ўсиши бўйича кутилмалари манфий даражада шаклланиб, умумий индексни пасайтирувчи омил бўлди [Марказий банк, 2021].

1-расм. 2020 йилда АТ Халқ банки, “Микрокредитбанк” АТБ ва “Агробанк” АТБ томонидан Дастурлар доирасидаги лойиҳаларни кредитлашнинг мақсадли параметрлари (млрд. сўм).

Хулоса ва таклифлар. Олиб борилган тадқиқот натижалари асосида қуйидаги таклифлар ва тавсиялар ишлаб чиқилган:

1. Уй хўжалиги мол-мулкдан биргаликда фойдаланиш, ҳамкорликда қарорлар қабул қилиш, ўз ҳаётий фаолиятининг шарт-шароитларини ва унда инсон капиталини кенгайтирилган тақрор ишлаб чиқаришини таъмин этиш учун бошқалара иқтисодий субъектлар (фирмалар, давлат) билан мавжуд ресурсларни айирбошлаш юзасидан ўзаро алоқаларга киришувчи, кўп функционал, иқтисодий жиҳатдан алоҳидалашган ва оммалашган иқтисодий субъектдир.
2. Уй хўжалиklarининг табиий тақрор ишлаб чиқариш (репродуктив), фарзанд тарбиялаш (ижтимоийлаштириш), ишчи кучини тақрор ишлаб чиқарилиши (оила боқиш, рекреацион) ва меҳнатга лаёқатсиз аъзоларини иқтисодий-руҳий қўллаб-қувватлаш (патронаж) функцияларнинг амалга ошириш учун шарт-шароитлар яратиш (ўзини-ўзи таъминлаш) кабиларни ўзга олувчи тақрор ишлаб чиқариш функциясини ташкил этади.
3. Уй хўжалиklarининг иқтисодий фаоллиги уларнинг ўзидаги ва унга нисбатан ташқи иқтисодий субъектлар – бошқалара уй хўжаликлари, фирмалар ва давлат ўртасида моддий, меҳнат, молиявий, ахборот, ижтимоий ва шунигдек, репродуктив, вақт бюджети, лидерлик каби ресурсларини яратиш, тақсимлаш, фойдаланиш ва айирбошлаш жараёнида ресурслар унумдорлиги ва тежамкорлиги оширишга оид иқтисодий муносабатлар ташкил этади.
4. Уй хўжалиklarининг иқтисодий фаоллик даражаси уларнинг ялпи даромади билан суғурталаш, инвестициялаш, истеъмол ва ривожлантирувчи турларидан таркиб топган жамғармалар ўртасидаги нисбатга ва унинг ҳосиласи бўлган тадбиркорлик фаолиятидан олинган даромадга боғлиқ.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг “Томорқа хўжалиги тўғрисида”ги ЎРҚ-681-сон Қонуни. 01.04.2021 йил. <https://lex.uz/docs/5351489>.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси - Тошкент.// Халқ сўзи, 2018 йил 29 декабрь.
3. Ахмедовнинг У.Қ. «Қишлоқ жойларида уй хўжаликларининг қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етиштириш фаолиятини ривожлантириш» номли иқтисод фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) илмий даражасини олиш учун тайёрлаган диссертация иши. Тошкент. 2018 йил. 24-бет.
4. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. Аҳолининг истеъмол кайфияти шарҳи. Тошкент, 2021 йил.
5. Бадалов Ш.Дж. Миллий иқтисодиётда уй хўжаликларининг иқтисодий функциялари. - Т.: “Iqtisodiyot”, 2013. –Б.29.
6. Беккер Г.С. Человеческое поведение: экономический подход.Избранные труды по экономической теории. / Пер. с англ. М.: ГУ ВШЭ. - 2003. - 672 с.
7. Жеребин В.М., Романов А.Н. Экономика домашних хозяйств. М.: ЮНИТИ-ДАНА. - 1998.-С. 23.
8. Ўлмасов А., Ваҳобов В. Иқтисодиёт назарияси. -Т.:“Иқтисод- Молия”, 2014. -Б.167.
9. Turobov S., Muzaffarova K., Alimxanova N., Azamatova G. (2020). Increasing the financial and investment potential of the households. European Journal of Molecular & Clinical Medicine, 7(2), 414-424.
10. Туробов Ш.А. (2019). Оилаларда тадбиркорликни ривожлантириш борасида олиб борилаётган ислохотлар самараси. Экономика и финансы (Узбекистан), (11).
11. Turobov S. A., Azamatova G. I. (2020). THE OPPORTUNITIES OF DIGITAL ECONOMY AND IMPLEMENTING IT IN THE CIRCUMSTANCES OF UZBEKISTAN. Theoretical & Applied Science, (2), 533-537.
12. Туробов Ш.А. (2019). Оилаларда тадбиркорликни ривожлантириш борасида олиб борилаётган ислохотлар самараси. Экономика и финансы (Узбекистан), (11).
13. Туробов Ш.А., Азаматова Г.И. (2020). ҚАШҚАДАРЁ ВИЛОЯТИДА УЙ ХЎЖАЛИКЛАРИ ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ АМАЛГА ОШИРИШНИНГ МИНТАҚАВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ. Экономика и финансы (Узбекистан), (2 (134)).
14. Хуррамов А. Ф., Маматов А. А., Мингбоев Ш. М. Ў., Туробов Ш. А. (2018). ИҚТИСОДИЙ РЕСУРСЛАРНИНГ ДОИРАВИЙ АЙЛАНИШ МОДЕЛИДА УЙ ХЎЖАЛИГИНИНГ ТУТГАН ЎРНИ. Экономика и финансы (Узбекистан), (9).